

KROSNIES MITOLOGIJA

Lietuvių mitologijos tyrinėjimai asocijuojasi su Norberto Vėliaus, Vladimiro Toporovo, Algirdo Juliaus Greimo, Marijos Gimbutienės, Gintaro Beresnevičiaus, iš dalies – su Vytauto Kavolio, Nikolajaus Michailovo vardais. Tačiau per pastaruosius penkiolika metų šio gausaus mokslininkų būrio neliko, ir lietuvių mitologijos mokslo šaka, rodos, neatitaisomai nuskurdo, gal net nudžiūvo. Tačiau yra ne visai taip. Dainiaus Razausko-Daukinto pastarųjų metų veikla, o ypač ką tik pasirodžiusi knyga *Krosnis mitologijoje*¹ išsklaido minorinę nuotaiką ir teikia didelės vilties mitologijai susigrąžinti tyrinėjimų aukštumas. Nagrinėjimui pasirinkęs vieną objektą – krosnį, kuri dabar mums tėra egzotiškas ir periferinis dalykas, D. Razauskas-Daukintas atskleidžia jos svarbą ir reikšmes konkrečios etninės bendruomenės, indoeuropiečių ir apskritai žmogaus dvasiniame gyvenime. Prisiminus ankstesnes jo knygas *Vėjūkas*², *Vytis simbolikos požūriū*³, panašu, jog žvilgsnis per vieną objektą, prie savęs sutraukiantį mitologijos lauką, yra autoriaus pasirinkta strategija, o darbo metodas grindžiamas etnolingvistine semantika, kurią paremia gausi tautosakos medžiaga.

¹ Dainius Razauskas-Daukintas. *Krosnis mitologijoje*, Vilnius: Aidai, 2011. – 387 p.

² Dainius Razauskas. *Vėjūkas: Lietuvių vėjo demono vardo ir įvaizdžio rekonstrukcija, atsižvelgiant į vieną skitų atitikmenį (osetinų wæjɤg / wæjɤg)*, Vilnius, 2004.

³ Dainius Razauskas. *Vytis simbolikos požūriū*, Vilnius, 2008.

Krosnis (kaip nurodoma, nuo liet. ž. „krūsnis“ – akmenų statinys), kaip ir aukuras, apvaldo, civilizuoja ugnį, kuri krosnyje magiškai transformuoja žalią maitą į valgomą, palaikantį fizinę ir dvasinę žmogaus gyvybę. Aukure ugnis perduoda dievams žmonių siunčiamą auką – padėką už savo fizinę egzistenciją ir dvasinę būtį. Tad ji yra tarpininkė tarp gamtos ir žmogaus, žmogaus ir transcendencijos, todėl – fizinio ir dvasinio gyvenimo centras. Toks centras vyravo žmonių sąmonėje per dešimtis, gal net šimtus tūkstančių metų, aplink jį susikaupė visa aibė mitinių vaizdinių ir pasakojimų, prie jo dažnai tie pasakojimai, minklės, spėjimai ar užkalbėjimai buvo kuriami. Knygoje *Krosnis mitologijoje* D. Razauskas-Daukintas pateikia stulbinamą gausą įrodymų šiai tiesai patvirtinti ir iliustruoti. Senieji mitologijos šaltiniai, smulkioji lietuvių, latvių, kaimynų slavų tautosaka, mitai, sakmės, pasakos, indoeuropietišku žodžių etimologija, citatos iš senųjų bei dabartinių autorių, lietuvių ir pasaulio mokslininkų išvados kiekviename knygos skyriuje jungiasi į vieną darnų chorą ir virsta tarytum giesme, šlovinančia kurį nors krosnies mitologijos aspektą. Knygos turinys – lyg apibrėžimų sąrašas: „Krosnis – pasaulio vidurys“, „Krosnis – aukuras, namų šventovė“, „Krosnis – pragaras“, „Krosnis – žmogaus bruožų būtybė“ ir t. t. Pavadinimo tezė vėliau kiekviename iš septyniolikos skyrių nuodugnai grindžiama ir išplėtojama – eksplikacijos ir sudaro monografijos turinį ir turį. Toks modelis leidžia autoriui valdyti nepapras-

tai turtingą medžiagą ir norimais aspektais aptarti pasirinktą objektą. Nors iš pirmo žvilgsnio dauguma pavadinimų-tezių atrodo lyg ir savaime aiškios, vis dėlto toks įspūdis yra paviršinis. Ta prasme, jog neišsivaizduojame, koks didžiulis lobis slypi po kiekvienu iš jų. D. Razausko–Daukinto atvertys tiesiog ipūdingos savo apimtimi ir visapusiškumu. Surinkta, sukaupta, užfiksuota sunkiai išsivaizduojama gausa mintų ar vaizdinį iliustruojančių šaltinių, kurie beriami kaip iš gausybės rago, pateikiama daug savarankiškų įžvalgų. Akivaizdu, jog tai daugybės metų kruopštus ir tikslingas mokslininko darbas, atliktas su dideliu užsidegimu. Kiekvienas skaitytojas nepaprastai išplės savo žinių ir regėjimo lauką, geriau suvoks praėjusių amžių vidinę dvasią. Nors knyga skirta mokslui, tačiau ji patrauks kiekvieną, neabejingą lietuvių kultūrai, žmonijos praeičiai. Įdomu, pavyzdžiui, be daugelio kitų dalykų, sužinoti, kad iš pasakų girdėtas vaiko sodinimas ant ližės turėjo atitikmenį tikrovėje – net ir Lietuvoje sirguliuojančius vaikus trumpam „pašaudavo“ į krosnį, šitaip tikėdamiesi sudeginti jo ligą (p. 209–210). Vienoje Rusijos provincijoje visi kūdikiai būdavo kišami krosnin – savotiškai pakrikštijami (p. 215). Šiame kontekste D. Razauskas–Daukintas primena krikšto ir iniciacijos artimumą, palaiko V. Toporovo mintį, kad Raganos sudeginimas susijęs su kremacijos apeigomis: „Kadangi iniciacija visuomet yra simbolinė mirtis, o mirtis savo ruožtu suvokiama kaip iniciacija (į dvasinę būtį), tai toks iniciacinis „perkepimas“ išties gali turėti bendrų bruožų ir su mirusiųjų kremacijos papročiais“ (p. 223). Tai leidžia autoriui dar kartą grįžti prie mums svarbaus Sovijaus mito ir prisiminti A. J. Greimo ir V. Toporovo etimologinius bandymus susieti vardą su žodžiu „šauti“, kuris D. Razausko–Daukinto knygoje įgy-

ja naują leksinį ir semantinį patvirtinimą krosnies funkcijų lauke.

Knygos skyrių eiliškumas turi ir chronologinę seką. Pradedama ugnies „prisi-
jaukinimu“, virtimu pasaulio ašimi, aukuru, mitiniu pasaulio modeliu, o baigiama ugnies dirbiniais – krosnies „gimdytiniais“, t. y. gaminiais iš molio, vėliau – geležies. Krosnies artimumą praėjusių amžių gyventojui rodo žmogaus bruožų suteikimas krosniai. Kadangi maisto gaminimas, krosnis ir visa jos aplinka – moters sritys, tad krosnis visų pirma išsivaizduojama kaip šildanti, maitinanti, globojanti motina, taip pat gimdyvė. Daug rečiau vyras ar senis gretinamas su krosnimi. Krosnies dalys įvardijamos kaip žmogaus kūno dalių atitikmenys: padas, iščios, pilvas (skrandis), gerklė, liežuvis, užantis, kaklas, kakta ir kt. Vaiko gimimas irgi sukasi apie krosnį: jį pro kaminą gali įmesti gandrai, jis randasi iš užkrosnin numestos pliauskos ar duonos gumulėlio. Krosnies gaminiai, svarbiausi iš jų – puodai, puodynės bei kita keramika, taip pat įgydavo antropomorfiškų bruožų. Ypač ryški asociacija tarp puodynės ir galvos gausiai paliudyta indoeuropiečių kalbose. Galvoje kaip puode gali virti mintys arba galva gali būti kaip tuščias puodas, joje gali būti mažai „košės“, kurios galima į galvą „įkrest“; žmogus apibūdinamas kaip „karštakošis“ ir pan. Molinio indo – dubens, iš kurio valgoma, panašumas su galvos viršumi – kiaušu leidžia sieti puodą su kaukole, kuri galėjo būti kultinis aukojimo indas. Pagaliau kaušas skirtas ir svaigiamam gėrimui, nuo kurio buvo galima „pamesti galvą“. Puodai, puodynės ir kiti molio dirbiniai dažnai būdavo puošiami antropomorfiniais ornamentais, tarytum turėdavo dvasią. Senovės Babilono, hebrajų, Egipto raštuose, Biblijoje ne vienoje vietoje pats Dievas vadinamas puodžiumi, o žmonės laikomi jo dirbiniais. Keramikai skirtas

skyrius yra vienas įdomiausių, nors apskritai yra beveik beprasmiška skyrius lyginti – visi jie išsamūs ir turiningi.

Vienintelis dalykas, ko vis dėlto būtų galima pasigesti D. Razausko-Daukinto knygoje, – tai antropomorfinių figūrėlių, vadinamųjų akmens amžiaus „venerų“, aptiktų labai plačiame Eurazijos areale, paminėjimo. Jos, kaip žinoma, labai svarbios M. Gimbutienei, pateikusiai Senosios Europos civilizacijos rekonstrukciją⁴, taip pat nagrinėjant deivių vaidmens dievų panteone ir moters padėties archajinėje bendruomenėje problematiką. Rusų istorikas bei archeologas Borisas Rybakovas, kurio straipsniais rėmėsi ir M. Gimbutienė, studijoje „Senovės slavų pagonybė“⁵ yra bandęs atkurti Tripolės (Vakarų Ukrainos-Moldovos teritorija, IV–III tūkst. pr. m. e.) civilizacijos šventovę. Joje krosnis (aukuras), išpuošta moterų figūrėlėmis, moliniais ornamentuotais indais ir pan. (pav. 177 p.), sudaro numanomų apeigų centrą ir leidžia spėti, kad šventos duonos kepimas ir ragavimas buvo ritualinės ceremonijos dalis. Vėliau stebuklinėse pasakose išplitęs krosnies, kuri prašo pro šalį bėgančios našlaitės baigti kepti joje duoną, motyvas gali būti moters iniciacijos – išventinimo į moteris, šeiminkes – ritualo liekana. Tai, kad šis epizodas knygoje *Krosnis mitologijoje* nepaminėtas, galėtų būti paaiškinama dar nepakankamu turimų duomenų kiekiu ir galbūt autoriaus nenoru leisti į hipotetines versijas. Bet apskritai D. Razauskas-Daukintas yra

4 Marija Gimbutas. *Proto-Indo-European Culture*, Philadelphia, 1970; *The Goddesses and Gods of Old Europe*, Berkeley–Los Angeles, 1982; *The Civilization of the Goddess*, San Francisco, 1991; Marija Gimbutienė. *Senoji Europa*, Vilnius, 1996 ir kt.

5 Борис Александрович Рыбаков. *Язычество древних славян*, Москва, 1981.

labai atidus kitų šioje ir panašiose srityse dirbančių lietuvių bei pasaulio mokslininkų pastaboms, įžvalgoms, laimėjimams. Bibliografijos sąrašas išties yra įspūdingas. Sekamos lietuvių publikacijos, remiamasi visada stiprios rusų mitologijos mokyklos naujausiais leidiniais, cituojama iš latviškų, lotyniškų, angliškų, vokiškų, lenkiškų, prancūziškų šaltinių. D. Razausko-Daukinto knyga parašyta labai aiškia ir sklandžia kalba, su tikro mokslininko profesionalo precizija ir reiklumu sau. Nuoseklus pasakojimas dažnai virsta savotišku siužetu, pagaunančiu skaitytoją. Demonstruojamas platus akiratis – jo koordinatės apima horizontalę nuo Sibiro šamanų iki Amerikos indėnų, vertikalę nuo Indijos senųjų raštų iki Šiaurės Europos mitinių pasakojimų. Malonu skaityti netikėtus, bet tikslingus sugretinimus: šalia ištraukos iš vedų – citatą iš Kristijono Donelaičio ar Simono Daukanto, šalia Carlo Gustavo Jungo – citatą iš Vinco Krėvės-Mickevičiaus ar Justino Marcinkevičiaus. D. Razauskas-Daukintas savo dėmesio fokuse išlaiko didžiulį žmonijos dvasinio paveldo kiekį ir jį valdo lyg įgudęs muzikos maestro, kuriantis originalų opusą. Neseniai matytame Vladimirui Toporovui skirtame Algirdo Tarvydo dokumentiniame filme šis didis mokslininkas sako: „Kad ko nors pasiektų, žmogus turi atsiduoti visa širdimi.“ Akivaizdu, kad D. Razauskas-Daukintas yra toks atsidavęs žmogus, kurių taip reikia kiekvienam mokslui, o jo knyga *Krosnis mitologijoje* stoja į vieną gretą šalia tokių mitologijos veikalų, kaip N. Vėliaus *Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis*, G. Beresnevičiaus *Dausos, Lietuvių religija ir mitologija*, Nijolės Laurinkienės *Senovės lietuvių dievas Perkūnas*, A. J. Greimo *Tautos išminties beiėškant*.

Eugenijus Žmuida